

Urbanek, Bożena

Z wyjazdu naukowego do Kowna (1-13 września 2003 r.)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 49/2, 236-238

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z WYJAZDU NAUKOWEGO DO KOWNA (1–13 WRZEŚNIA 2003 R.)

Organizacją, blisko dwutygodniowego, pobytu odbytego na zasadach wymiany pomiędzy Instytutem Historii Litewskiej Akademii Nauk a Instytutem Historii Nauki PAN zajęła się Katedra Historii Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu im Witolda Wielkiego w Kownie. W tym czasie zapoznałam się ze zbiorami dwóch tamtejszych archiwów tj. Kauno Arkivyskupijas Kurijos Archyvas i Kauno Apskrities Archyvi oraz z zasobem kolekcji Lietuis Medicinos ir Farmacijos Istorijos Muzejus, księżnicy Kauno Universitetas oraz tamtejszej Politechniki, gdzie przechowywane są zbiory z zakresu historii nauki i techniki.

Odwiedziłam także siedzibę Katedry Historii Wydziału Humanistycznego w.w Uniwersytetu a także wymienionego już Muzeum, gdzie poznałam władze tych instytucji oraz pracowników. Przekazano mi także dzieje funkcjonowania tych placówek

Kauno Arkivyskupijas Kurijos – Archiwum Kurii Archidiecezjalnej mieści się w XVIwiecznych zabudowaniach, przy placu Rotusea 14a. Początki gromadzenia akt archidiecezjalnych sięgają połowy XIX. tego stulecia. Obecnie znajduje się w nim 708 teczek lub ksiąg zszytych tematycznie posegregowanych dokumentów. Poruszanie się po zborze ułatwia inwentarz, zawierający tytuł wraz z skrajnymi datami zawartości teczek. Inwentarz sporządzony w języku litewskim, niektóre zachowały wcześniejsze nazewnictwo a więc zapisy w języku łacińskim, polskim rzadko w rosyjskim. Archiwum nie posiada natomiast szczegółowych opisów powstawania i losów poszczególnych zespołów, część akt nie została też ponumerowana. Przeszło połowa zbioru dotyczy dokumentacji od XVI do początku XX wieku (do I wojny światowej). Pozostałe obejmują głównie lata po II wojnie światowej, przy czym najbogatszy zasób archiwum – czasy współczesności.

Poważną grupą akt i najbardziej dla mnie przydatnych okazały się akta wizytacyjne poszczególnych kościołów i klasztorów różnych diecezji prowincji litewskiej. Przy czym ich określony nagłówkiem tytuł nie zawsze figuruje jako wizytacja ale też jako >wiadomość< czy też >opisanie szpitala, parafii<, czy >inwentarz<. Największy zbiór tych dokumentów dotyczy XVIII a zwłaszcza I poł. XIX wieku okolic Żmudzi. Zawartość treści powizytacyjnych sprawozdań sporządzona została niezwykle szczegółowo, często uzupełniana planami sytuacyjnymi, zestawieniami i tabelami. Nie zawsze jednak wszystkie z nich zaopatrzone zostały w wykazy imienne osób je sporządzających zaś ich podpisy nie są czytelne. W większości każde z nich zawiera opisy szpitali – przytułków tworzonych w obrębie zabudowań kościelnych czy klasztornych. Na ich podstawie można odtworzyć lokalizację, wygląd i warunki tych placówek. Zawierają one w przeważającej większości listy pensjonariuszy, ich wiek z podaniem przyczy-

ny ich umieszczenia. Ponadto ukazują ich stan zamożności. Znajdują się tam również informacje o istnieniu fundacji z których zasobów finansowych pokrywany był pobyt podopiecznych. Jednak, jak wskazuje dokumentacja, występowały one dość rzadko podobnie jak i ofiarodawcy. Niejednokrotnie też minimalne środki jakimi dysponowano nie pozwalały na utrzymanie, stąd częste wiadomości o konieczności żebractwa. Wśród tych informacji są też zapisy o innych obowiązkach pensjonariuszy. Sami pensjonariusze skazani byli na tzw. samopomoc, czasami (brak tutaj bardziej szczegółowych danych) „dogładani” byli przez proboszcza. W miastach władze powierzały te zadania prowizorom – osobom świeckim. Czasem, gdy placówka pełniła w większym zakresie opiekę medyczną zatrudniała felczera, zakonników. Najczęściej zwłaszcza na przełomie XVIII i XIX wieku byli to rochici, od lat zaś 30. tych XIX w. szarytki. W aktach powyższych zapisy dotyczące tych kwestii są niezwykle drobiazgowo. Dostarczają też informacji o aplikowanych tam środkach leczniczych chociaż w tym przypadku, jak wynika z zapisów, były one niezwykle skromne. Ponadto o: wyposażeniu, rodzajach i stanie bielizny, przyborów, mebli itp. Na medyczne zainteresowania podyktowanymi też praktycznymi względami wskazują spisy inwentarzy bibliotecznych a w nich wykazywane książki ogólnoinformacyjne np. vademeca, poradniki, zielniki. Wśród zbiorów brakowało jednak w tym względzie nowości np. XIX-wiecznych. Odnotowany jest także wykaz prowadzonej dokumentacji np. *Księga przybywających i wybywających jak i zmarłych*, przychodu i rozchodu, kwitariusze i inne. Czasem z zamieszczoną notatką „wszystkie książki wizytowane utrzymane czysto i w całości oraz sznurowane i podpisane”. Chociaż nie zawsze ograniczano się do pozytywnych ocen niejednokrotnie zalecając poprawę stanu. W niektórych przypadkach szpital – przytułek spełniał inną rolę np. zakwaterowania służby kościelnej np. organisty. Część też z pomieszczeń znajdowała się w złym stanie, zrujnowana, wymagająca remontu o czym wśród krytycznych uwag - jak już wyżej wspomniano - informowano.

Akta wizytacyjne dostarczają też wiadomości z zakresu szkolnictwa: szkół parafialnych, gimnazjalnych i wyższych [większości Uniwersytetu w Kownie]. Ponadto znajdują się tam naukowe dysertacje teologiczno-filozoficzne oraz źródła narracyjne dotyczące Żmudzi. Bogaty jest XIX-wieczny zbiór akt metrykalnych, a i ksiąg ewidencyjnych poszczególnych kościołów tej prowincji. W archiwum przechowywane są także materiały tamtejszych bractw z I poł. XIX w.

Kauno Apskrities Archyvas > Kowieńskie Archiwum Państwowe gromadzi materiały dotyczące Kowieńszczyzny w różnych okresach. Bogaty zbiór dotyczy XIX stulecia, obszaru guberni jej poszczególnych organów administracyjnych wszystkich pionów i szczebli. Z uwagi na ograniczony czas pobytu koncentrowałam się na analizie dokumentacji Kowieńskiego Urzędu Lekarskiego. Początki jej gromadzenia sięgają lat 40. tych XIX wieku, czasów tworzenia tej instytucji. Dlatego też występuje ogromna liczba, powtarzających się często akt

wytworzonych w tym urzędzie. Zresztą zasada ta dotycząca niezwykle biurokracyjnych sposobów funkcjonowania urzędów i ich wytworów, rozlicznych powielanych dokumentów, dotyczyć może także i innych działów administracji rosyjskiej, stąd wymagany czas i cierpliwość w przeglądaniu powtarzającej się w treści sterty akt.

Archiwum funkcjonuje na ogólnie przyjętych zasadach. Istnieje inwentarz napisany w języku litewskim oraz dość szczegółowo opracowane opisy poszczególnych zespołów akt. W zależności od czasu ich wykonania występują one w języku rosyjskim bądź litewskim. Dominuje jednak język rosyjski, bowiem większość akt została uporządkowana do lat 70.tych.

Materiały informacyjne jak np. opis kolekcji dotyczących historii nauki głównie zresztą techniki, dziś własność kowieńskiej Politechniki oraz tamtejszego Uniwersytetu, które uzyskałam podczas swego pobytu przekazałam do biblioteki Instytutu Historii Nauki PAN.

Dodać można, iż wartym penetracji i oceny jest także zbiór książek, głównie zresztą podręczników medycznych z okresu międzywojennego w języku litewskim, przechowywanych obecnie w bibliotece kowieńskiego Uniwersytetu.

Dotarcie do wielu miejsc przechowywanych dokumentów, książek w tym i medycznych, ale i także pamiątek, zabytków kowieńskich w tak krótkim okresie, bowiem zaledwie w ciągu trzynastu dni, możliwe było dzięki pomocy organizatorów pobytu tj. Instytutu Historycznego Litewskiej Akademii Nauk ale i ogromnej gościnności i opiece Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego, tamtejszych historyków, którym tą drogą jeszcze raz składałam serdeczne podziękowania. Liczę przy tym, iż możliwości finansowe pozwolą nam w przyszłości na wymianę kontaktów i dalszą współpracę z tą szacowną instytucją naukową.

Bożena Urbanek
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

JUBILEUSZ ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1 grudnia 2003 roku, w Sali Lustrzanej Pałacu Staszica w Warszawie miała miejsce uroczystość z okazji 50-tej rocznicy powstania Archiwum Polskiej Akademii Nauk.

Na ceremonię przybyli między innymi: wiceprezes Polskiej Akademii Nauk prof. dr hab. Jan Strelau, dyrektor Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych prof. dr hab. Daria Nałęcz, podsekretarz stanu w Ministerstwie Nauki i Informatyzacji dr Jan Krzysztof Frąckowiak, przewodniczący Rady Naukowej Archiwum PAN prof. dr hab. Ryszard W. Wołoszyński, przedstawiciele Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, dyrektorzy i pracownicy archiwów szkół wy-